

Norränge gård

Antikvarisk medverkan vid arbeten 2016 på Norränge gårds bagarstuga, Håtuna socken i Upplands-Bro kommun.

Rapport 2017: 05
Rolf Hammarskiöld

*Norränge gårds bagarstuga fotograferades 2016-06-11,
vid startmötet inför årets reparationsarbeten.*

CC BY 04

Stockholms läns museum
Produktion: Stockholms läns museum
Fotografier: Stockholms läns museum
Omslag: Takomläggning och lerklining 2016

Nacka 2017

Innehåll

Administrativa uppgifter	3
Sammanfattning av utförda arbeten	4
Bakgrund	4
Byggnadshistorik med relevans för ärendet	5
Arbetsförberedelser	5
Utförda arbeten 2016	6
Iakttagelser under arbetena	8
Kommande arbeten	8
Källor	8

Administrativa uppgifter

Objekt:	Norränge gårds bagarstuga
Fastighetsbeteckning:	Norränge 1:2
Socken:	Håtuna
Kommun:	Upplands-Bro
Landskap:	Uppland
Arbetshandlingar:	Stockholms läns museum Kulturbyggen, www.kulturbyggen.se
Länsmuseets diarienummer:	2016: 100 (2015: 130)
Länsstyrelsens beslut:	2016-03-29, beteckning 434–37356–2015
Byggherre/beställare:	Norränge gårds kulturvård
Entreprenörer:	Kulturbyggen, www.kulturbyggen.se Johannes Eld och Lera AB, Södertälje
Antikvarisk medverkan:	Stockholms läns museum
Byggnadstid:	2016-07-04 – 2016-11-07
Antikvarisk slutbesiktning:	2016-11-11

Sammanfattning av utförda åtgärder

Under juli-november 2016 genomfördes första etappen i en upprustning av Norränge gårds tvätt- och bagarstuga. Vid antikvarisk slutbesiktning 2016-11-11 summerades:

- Gårdssidans takfall har omlagts.
- Två fönsterbågar i bottenvåningen har försetts med gångjärn.
- Två fönsterbågar har nytillverkats.
- Takbjälkar i bagarstugan och tvättstugan har reparerats.
- Mellanbjälklag har reparerats.
- Takpanel har reparerats.
- Insidan av västra gavelväggens stomme lagades, inför lerklining.
- Bagarstugans lerklinade väggar reparerades.

Bakgrund

Norränge gård ligger på en moränkulle i åkerbygden söder om Håtuna kyrka. Området är klassat som riksintresse för kulturmiljön (AB 35). Som främsta motiv för riksintresset anges "centralbygd med förhistorisk bruknings- och bosättningskontinuitet från ett forntida stormannalandskap med anknytning till kungamakten, karaktäristiska bebyggelselägen, dominerande herrgårdar och medeltida kyrkor."

Ovanstående flygbild över Norränge gård, tagen 2015, ligger till grund för tätortskartan för Stockholms län.

Byggnadsbeståndet på Norränge, från 1800-talets senare hälft, vittnar om en gård som varit välbärgad, därtill kommunens sista med mjölkbesättning att lägga ner, vilket skedde 2008. Sedan dess är jordbruksmark och byggnader direkt kopplade till jordbruket utarrenderade. Gårdens övertaliga byggnader har med tiden blivit alltmer eftersatta och börjat förfalla.

För att finna nya användningsområden och därigenom säkra gårdens fortbestånd samlades 2015 en ideell grupp som senare bildade föreningen Norränge Gårds kulturvård. Läns museets bebyggelseantikvarie Sara Borgesjö kom på besök 2015-10-05, skrev därefter ett antikvariskt utlåtande och åtgärdsprogram, daterat 2015-10-22. Programmet låg till grund för en bidragsansökan, ihop med en offert från Johan Månsson, firman Kulturbyggen. I beslut 2016-03-29 beviljade Länsstyrelsen bidrag till restaurering av Norränge gårds tvätt- och bagarstuga.

Byggnadshistorik med relevans för ärendet

Norränge gårds tvätt- och bagarstuga har en förhistoria som sockenstuga och klockarbostad, uppförd 1758 intill Håtuna kyrka. Även skolundervisning bedrevs där. År 1863 köptes stugan och flyttades till sin nuvarande plats.

Efter flytten fick huset nuvarande disposition; farstu i mitten, bagarstuga på östra sidan och tvättstuga på den västra. I övervåningen inreddes två gavelrum.

Bagarstugan öster om farstun uppges ha varit i bruk fram till 1920-talet, företrädesvis för att grädda spisbröd.¹ Som mangelbod fortsatte rummet att användas fram till 1950-talet.

Tvättstugan väster om farstun var i bruk fram till 1950-talet. Dessutom hände att djurkroppar som slaktats på gården renskrapades och mellanförvarades där.

Senare användes huset som förråd. Olika föremål samlades i syfte att skapa ett gårdsmuseum.

Sommaren 2012 omlades södra takfallet. Befintlig underlagspanel ersattes med en spåntad panel, bär- och ströläcker. Taket täcktes med utsorterade, begagnade tegelpannor, samtnockplåt.

Annars var byggnadsunderhållet eftersatt före upprustningen 2016.

Flygfoto över Norränge gård i mitten av 1900-talet

Södra takfallet omlades sommaren 2014.

Arbetsförberedelser

Ett startmöte hölls tisdagen den 21/6-2016. Vid mötet närvarade fastighetsägaren, medlemmar i föreningen Norränge gårds kulturvård, entreprenör, Länsstyrelsens handläggare, samt medverkande antikvarie. Då bestämdes att prioritera lagning av mellanbjälklag och omläggning av yttertaketets norra fall. Inför byggstart frilades nedervåningens rum från lösöre.

Före påbörjade arbeten tömdes bagarstugan på en föremålssamling, tänkt att ingå i ett gårdsmuseum.

¹ Informant Lotta Hedin, uppvuxen på Norränge gård

Juli

Byggstarten inföll första veckan i juli, med reparationer av takpanel och bärande bjälkar i bagarstugans tak. I sydöstra hörnet förekom rötskadat virke, som kapades bort. En hel bit takbjälke ersattes med timmer av gran, bearbetat för att ansluta väl. Till den släta takpanelen togs granbräder som höll bredden 400 mm, vilket överstiger standardmått. Den extra stora bredden krävdes för att få färdigbearbetade panelbräder med samma bredd som de tidigare, upp till 270 mm. Rummets synliga panytor handhyvlades. Brädernas sågade ovanytor ströks med linolja, spädd med terpentin.

Rötskadad panel och bjälke kapades bort. Fotot togs 2016-07-12.

Lagning i sydöstra hörnet. Fotot togs 2016-09-13

Augusti

Lagningar av timmerstommen fortsatte i bagarstugans sydvästra del, där bjälke och tak lagades, liksom timmer på vinden närmast ovanför. I timmerstommen närmast västra fönstret avhyvlades en icke fackmässigt gjord lagning, från 2012, inför kommande lerklining.

I tvättstugan var södra änden av en takbjälke uttjänt. Ersättande stock av granvirke fick hyvlad, fasonerad yta, i likhet med befintliga takbjälkar i detta rum. Plattjärn som satt på tidigare befintlig stock kunde återanvändas, men en ny genomgående gängstång måste införskaffas eftersom den gamla hade krokmat.

Fyra bräder i tvättstuguetakets pärlspåntpanel byttes. Brädernas bredd, tjocklek 16 mm och bredd 120 mm inklusive spånt, finns inte i standardsortiment, så entreprenören hyvlade bräderna själv.

I tvättstugans tak byttes del av en bjälke, samt fyra bräder i takets pärlspåntpanel. Fotot togs 2016-09-08

Lagningar i bagarstugans sydvästra del.

September

Första septemberveckan restes en ställning för att lägga om bagarstugans norra takfall, som vetter mot gårdstunet. Vid nedplockning av pannorna konstaterades att flertalet var i god kondition. De mellanlades i förråd. 5-10 pannor byttes på grund av sprickor eller avslagna klackar.

Underlagspanelen, en okantad 1½" lockpanel, var generellt i god kondition. En smärre rötskada närmast takfoten noterades och en djupare rötskada i takfallets mellersta del, nästan i mitten. I aktuellt avsnitt hade 3-4 tegelpannor blivit utbytta, vilket tyder på att läckage pågått där en längre tid.

Yttertakets panel, en okantad 1½" lockpanel, var generellt i god kondition. Mitt i norra takfallet förekom dock rötskador.

Befintliga bärläcker avlägsnades, underlagspanelen rensopades och lagades. För att underlätta framtida underhåll lades ett kompletterande skikt oljeboard. Tegelpannorna återlades på bär- och ströläkter 25 mm x 32 mm. Nockplåten ersattes med tjärstrukna nockbräder.

Tegelpannorna återlades på bär- och ströläkter, samt oljeboard. (Takpanelen ligger kvar under.)

I bagarstugan lagades väggarnas lerklining med nytt bruk, berett av lera, sand, linfiber och halm. En relativt hög andel halm/lin tillsattes, för att efterlikna befintligt bruk. Större stycken med gammal lerklining som lossnat gick att återuppsätta.

Fönsterarbeten

Samtliga fönster sågs över och kittades där så krävdes. I bagarstugan sattes gångjärn på en fönsterbåge mot norr och en mot söder, för att vid behov kunna få korsdrag. I tvättstugan nytillverkades en fönsterbåge i fönstret mot söder. I övervåningens östra gavelrum nytillverkades en fönsterpost och i västra gavelrummet en fönsterbåge.

Större stycken med gammal lerklining som lossnat gick att återuppsätta. Fotot togs 2016-09-13.

Vid besiktning av årets arbeten 2016-11-11 var bagarstugans väggar lagade. Inför kommande målning ligger nära till hands att välja en limfärg bruten med järnoxidrött, till en nyans som överensstämmer med befintlig.

lakttagelser under arbetena

I övervåningens östra gavelrum sitter 5-6 lager tapeter, på en makulering av tidningspapper från 1906 (Nya dagligt allehanda 1906-09-01 noterades). Rummet tycks alltså ha nyinretts 1906 och varit bebott följande decennier.

Eventuellt har husets eldstad och murstock ingått i ett hus som tidigare fanns på platsen.

Kommande arbeten

Upprustningen av bagarstugan väntas pågå även under följande år.

- Närmast i tid ligger att fortsätta fönsterrenoveringen. I arbetet ingår att passa in fönsterbågar i alla karmar, vid behov nyttillverka om passformen är för dålig.
- För att minska fuktbelastningen på huset krävs att jord kring grunden schaktas bort och ersätts med mer dränerande material. Marken utanför östra gaveln bör omplaneras.
- När grävmaskin finns på plats ges möjlighet att åter iordningställa ett köksland på husets södra sida.

För övrigt hänvisas till en separat skrivelse från länsmuseet, avsänd 2017-02-07.

Otryckta källor

Stockholms läns museums arkiv

Bebyggelseinventering Håtuna socken 1971, av Elisabet Tegner

Tryckta källor

Upplands-Bro, kulturhistoriska miljöer, av Gabriele Prenzlau-Enander. Stockholms läns museum och Upplands-Bro kommun 1991, s 68-80

Fredagen den 11/11-2016 hölls antikvarisk slutbesiktning av 2016 års reparationer på Norränge gårdsbagarstuga. De gångna dygnens snöfall resulterade i för årstiden historiskt stora snödjup i Stockholms län.

**STOCKHOLMS
LÄNS
MUSEUM**